

ATATÜRK'ÜN ÇAĞDAŞ EĞİTİM ANLAYIŞI VE LİDERLİĞİ

ERSİN ALTINTAŞ*

GİRİŞ

Yaşadığımız dönem birçok ünlü liderin tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur. Ülkemizdeki politik yelpazenin uçlarında bulunan kişiler Atatürk'ü de bu liderlerden farklı görme eğilimi göstermemektedirler. Atatürk ve devrimlerini karalamak adeta moda olmuştur. Özellikle ırkçı ve fanatikler Atatürk devrimlerini ve ilkelerini yıkma gayretlerini sürdürmektedirler. Bazı sözde aydınlar da orjinallik olsun diye Atatürk ve eserlerine saldırmaktadırlar. Türkiye'nin ve dünyanın içinde yaşadığı koşullar, Atatürk düşüncesinin özünü daha iyi anlamayı ve yaptıklarını tamamlamayı, geliştirmeyi gerektirmektedir. Onun gösterdiği hedefler ve ilkeler bugün de geçerliliğini ve dinamizmini koruyacak niteliktedir. Atatürk ilkeleri resmî ideolojinin ötesinde, çağdaş gelişmelere açık olan bir yaşam felsefesidir. Bu ilkeler—çağdaşlık, lâiklik, milliyetçilik, devletçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık ve devrimcilik—yeniden içerik kazandırabilecek evrensel boyutludur. Atatürkçülük, kökleri Fransız İhtilâl'i'ne dayanan bir aydınlanma felsefesidir.

Atatürk'ün eğitim anlayışının odak noktasında aydınlanma felsefesi ve bu felsefeden doğmuş ilkeler bulunmaktadır. İlkeler birbirleri ile bağlantılı bir bütündür ve dinamikür. Atatürk, Osmanlı döneminin çöküşündeki etmenleri çok iyi analiz etmiştir. Çağdaş ve uygar toplumun oluşmasında eğitimin önemini kavrayarak, eğitimi bilimsel temeller üzerine oturtmak istemiştir (Can, 1990). Bugün de eğitim, ülkedeki siyasal, sosyal sorunların ana nedenlerinden biridir. Türkiye ırkçılık, lâiklik ve köktencilik sorunlarını yaşıyorsa, bunun eğitim yetersizliğinden, başka bir anlatımla, Atatürkçü eğitim anlayışı sapmalarından kaynaklandığını kabul etmek gerekir. Türkiye'de demokratik lâik parlamenter sistemin gelişmesini önleyen toplumsal patlamaların ana nedeni Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı davranarak öğretim birliği yasaının bozulmasıdır.

Atatürk, Türk milletinin alinyazısını belirleyecek olan Sakarya Savaşı sırasında (23 Ağustos 1921) ilk "Eğitim Şuarasını" toplamıştır. Atatürk

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Osmanlılar döneminde uygulanan eğitimin, amaçsız, köksüz, benlik bilinci vermeyen insanlar yetiştirdiğine inanıyordu. Medrese zihniyetini yeniliklere engel olarak görüyordu. Onun için eğitimi çağdaş ve ulusal temeller üzerine kurmak istiyordu.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EĞİTİM

Osmanlı İmparatorluğu teokratik bir toplum yapısına sahip olduğundan 19. yüzyılın ortasına kadar eğitim dinî kurumların etkisi altında idi. Medreseler ve sıbyan okulları olmak üzere iki çeşit okul vardı. Eğitim faaliyetleri dinî bir görev olarak kabul edilmişti. Sıbyan okulları ilköğretim kurumları idi. Medreseler ise, öğrencileri yüksek öğretime hazırlayan ve yüksek öğretim veren kurumlardı. Bir ara pozitif bilimlere de yer verilmesine karşın dinî kurumlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda iki geleneksel okul yanında enderun mektepleri vardı. Enderun mektebinin amacı yönetici ve devlet adamı yetiştirmektir. Enderun mektebine Hristiyan tebaanın çocukları alınmakta idi. Daha sonra Tanzimat okulları dediğimiz batı tipi okullar kuruldu (Fidan, 1989).

Batu maddî ve manevî gelişmesini bilim üzerine kurarken, İslâm ülkelerinde bilim "evrenin sırlarına" müdahale olarak görülüp günah sayılmıştır (Ergün 1990). Osmanlı devleti bilim ve tekniğe önem verdiği zaman yükselmiş, vermediği zaman gerilemiştir. Osmanlı devletinde bunun örnekleri çoktur. III. Mustafa gibi müneccimlere inanan padişahlar bulunmuştur. Tanzimat öncesine kadar okullarda harita yasaktı. Avrupa'da teleskopun 1608 yılında kullanılmasına karşın, 1672 yılında iki Türk astronom teleskoptan habersizdi. 19. yüzyılda tıbbiye açıldı. Ancak şeyhülislâm kadavra dersine izin vermedi. II. Mahmut cesur bir kararla bu durumu ortadan kaldırdığı için kendisine gavur padişah sıfatı yakıştırıldı. Baron de Todd'un gayreti ile Hasköy'de ileride kurulacak mühendishaneye temel olması için "Hendesehane" kuruldu. Baron de Todd, Hendesehane'ye karşı çıkan hendesecilerden bazılarının bilgilerini yoklamak amacı ile şöyle bir soru sordu: "Bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?" Kimse cevap vermedi. İçlerinden biri ise, "üçgenine göre değişir" dedi (Mumcu, 1986).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde birbirine zıt ve çelişkili okul tipleri bulunmaktaydı. Tekke ve mahalle mekteplerinde sürdürülen geleneksel eğitim, lonca ve meslek teşkilatlarında yapılan iş ve meslek eğitimi, batı etkisiyle açılan okullardaki eğitim, batı ve azınlıkların açtığı okullar olmak üzere okullar çeşitlenmişti. Farklı değerleri ve tutumları olan insanlar

dan meydana gelen toplumsal bir doku oluşmakta idi. Birbirine zıt insanlar potansiyel bir iç çatışmanın kaynağı idi. 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat Yasası" eğitim sisteminin bütünlüğüne yöneliktir. Eğitimde bütünleşme, toplumdaki bütünleşmede araçtır. Değerleri dağılmış, parçalanmış toplumlar zayıftır. Öyle ise Atatürkçü eğitim, millî birlik ve beraberliği sağlayan eğitimidir. Tevhid-i Tedrisat Yasası ile hiçbir öğretim kurumu devletin denetimi dışında bırakılmamıştır. Tüm eğitim kurumları çağdaş, bağınazlıktan uzak, özgür düşünceye, müsbet bilime dayalı hale getirilmiştir.

ATATÜRK'ÜN ÖNGÖRDÜĞÜ İNSAN TİPİ

Atatürk'ün eğitim felsefesinde hedeflenen insan tipi, akılcı, özgür, özbenliğinden ve kültüründen kopmamış, müspet bilime dayanan, güzel sanatları seven, fikren ve bedenen gelişmiş, erdemli ve güçlü bir insan tipidir. Çocukların ve gençlerin kişilik ve sorumluluk sahibi insanlar olarak yetiştirilmesini istemişti. Demokratik değerlere uygun olarak, insana saygı ve insanın değerlerine inanan özgür insan tipini hedeflemiştir. Bir ülkenin en önemli sermayesinin insan unsuru olduğunu görmüş; düşünen, üretken, dinamik, huzurlu ve yüksek nitelikli yurttaşların ancak çağdaş eğitim kurumlarında yetişebileceğine inanmıştır. Atatürk'ün düşlediği yeni bir birey, yeni bir toplum anlayışında, bireyin toplumdaki değişmelere uyum sağlayabilmesi için sürekli öğrenmesi ve zorunluluktan (Büyükdüvenci, 1984).

ATATÜRK'ÜN EĞİTİME İLİŞKİN GÖZLEMLERİ, TEŞHİSLERİ VE EĞİTİM ANLAYIŞI

- * Toplumda yaygın bir bilgisizlik vardır.
- * Padişahlığın yaşaması bilgisizliğe dayanır.
- * Eğitim ve öğretim yöntemleri yeterli değildir.
- * Çocukların üzerinde aile baskısı vardır.
- * Bir milletin yükselmesi, eğitimin ulusal olup olmaması ile ilgilidir.
- * Tutarlı bir eğitim politikası yoktur.
- * Eğitimin amacı, kendini ve yaşamı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi tüketici insan yetiştirmek olmuştur (Akyüz, 1983).

Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyini hedeflemiştir. Buna ancak bilimsel yöntemle ulaşılabilirdi Avrupa'nın bilimsel yöntemini eğitime uygulamak istemiştir. Bilimsel gelişme için bilimsel zihniyetin özümlemesine inanmıştır. Türk toplumunun geçmişteki başarısızlıklarının ve gelecekteki umudunun kaynağında bilimsel zihniyet yatmaktadır (Lewis, 1991).

Atatürk'ün kültür değişimi anlayışına göre, insan doğayı ve toplumu değiştirebilir. Atatürk, toplumu çağdaşlaştırmak için eğitimi çağdaşlaştırmanın gereğine inanmıştır (Kaynar, 1986). Atatürk, ülkemizde akıl çağını başlatmış ve eğitimi çağ değiştirme aracı olarak görmüştü. Akılcı, bilimsel ve lâik eğitimi savunmuştu. Atatürk, eğitim görüşlerini dört temel üzerine oturtmuştu. Bu temeller, Türk milletinin bütün bireylerini ulusal bilinç etrafında toplamak, onların üstün değerlerini geliştirmek, milleti çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak ve yaşam biçimi yönünden demokratik düzeni kurmaktır (Karagöz, 1991). Çağdaşlık ve ulusallık birbirine zıt değil, birbirini bütünleyen kavramlardır. Çağdaşlık toplumun gelişmesini ve dinamizmini sağlar. Ulusallık ise, tarihsel süreç içinde kültürel kimliğin devamlılığını sağlar. Çağdaşlık ve ulusallık kavramlarını ulu bir çınar ağacında somutlaştırabiliriz. Kökler ulusallaşmayı, dallar ise çağdaşlaşmayı simgeler. Atatürk'ün çağdaşlık kavramında taklitçilik, ulusallık kavramında etnosentirizm (şövenizm) yoktur. Türk ulusu hem batıya açılacak, hem de kendi kültürünü geliştirecektir. Çağdaşlaşmak ulusal benliğimizden uzaklaşmak değildir. Türk milleti Atatürk'ün liderliğinde, hem çağdaşlaşmak, hem de kendi benliğine kavuşmak istemiştir (Fevzioglu, 1986). Atatürk yeni bir toplumsal yapı oluşturma, bu yapıyı yönlendirme, birlik ve bütünlüğü etkileme, toplumu başarıya götürme, toplumsal denge ve yeniliği bağdaştırabilmeyi düşünmekte idi. Bu açıdan eğitimin iki işlevini çok iyi görmüştür.

1- Bir toplumun kültürünü genç kuşaklara aktararak, toplumun sürekliliğini sağlamak,

2- Toplumda istendik değişimler meydana getirmek.

Eğitim sistemi bu işlevlerden birincisini göz ardı ederse, toplumsal süreklilik; ikincisini göz ardı ederse toplumsal gelişme tehlikeye girer (Koçer, 1981). Atatürk 1 Mart 1923'de TBMM'de işlevsel eğitim anlayışını vurgulamıştır. "Beyler, eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için gereksiz bir süs, bir baskı aracı ya da uygarlık zevkinden çok, yaşamda başarıya ulaşmayı sağlayan, işe yarar ve kullanılabilen bir aygıt durumuna getirmektedir." Görüldüğü gibi Atatürk, bireylerin kazandığı bilgi, beceri ve davranışların, onların sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama aktif olarak katılımını sağlayıcı olması üzerinde durmuştur (Aydın, 1987).

Cumhuriyet yılları boyunca eğitim felsefesi olarak, anayasalar, yasalar ve hükümet programlarında ilerlemecilik akımı esas alınmasına karşın, uygulamada daimicilik akımına ağırlık verilmiştir (Sönmez, 1981).

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM LİDERLİĞİ

Atatürk sadece askerî ve siyasal bir lider değil, etkili bir eğitim lideridir. Atatürk'ün etkili eğitim liderliğine en uygun örnek kara tahta önündeki başöğretmenliğidir. Eylemci liderliğinin en etkin örneklerini askerlik ve eğitim alanında vermiştir. Kemalist felsefenin eğitim politikasının yurt düzeyinde planlanması ve uygulanması ilkesinden esinlenmiştir. Atatürk'ün devlet liderliği ile eğitim liderliği birleşmiştir. Kemalist felsefenin kavram ve ilkeleri en çok eğitim kesiminde etkili olmuştur. Genellikle öğretmenler Kemalist felsefenin öncüleri olmuşlardır. Atatürk döneminde, Cumhuriyet tarihi boyunca öğretmenlerin güçleri ve statüleri hiçbir zaman bu kadar etkili olmamıştır (Bursalıoğlu, 1989).

Atatürk'ün eğitim liderliği ulusal boyutları aşmakta ve evrenselleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın kanlı boğuşmalarından doğan "Dünya Barışı için eğitim ve UNESCO teşkilatına öncülük etmiştir" (Başgöz, 1968).

Atatürk bu konuda şunları söylemişti:

"Eğer sürekli barış isteniyorsa, insan kitlelerinin durumlarını iyileştirecek milletler arası önlem alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir."

UNESCO 1981 yılını bütün dünyada "Atatürk Yılı" ilan etti. Teküfi sunanlar "UNESCO'nun bugün üzerinde çalıştığı sorunların hepsi Atatürk tarafından ortaya atılmıştır" diye kayıt düşmüştür.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİME İLİŞKİN ÖNERİLERİ

* Yeni nesiller, Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.

* Eğitim ulusal olmalıdır.

* Eğitim bilime dayanmalıdır.

* Eğitim üretken ve yaşamda başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.

* Eğitim, çocuğa özgürlük vererek, yeni nesillerde erdem, düzen disiplin, kendine ve milletine güven duygularını geliştirmelidir.

* Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetleri ortaya çıkarmalıdır.

SONUÇ

Atatürk yapıtları ve yapıkları ile tarihî ve evrensel kişilik olmuştur. Yüksek dehası ve liderliği ile Türk toplumuna askerî, siyasal ve eğitim açılarından büyük katkılarda bulunmuştur. Türk eğitim sistemine koyduğu teşhisler ve öneriler bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ölümünden sonra, hedeflediği eğitimden, zaman zaman sapmalar ve tutarsızlıklar görülmüştür. Öğretmenlerin statüleri düşmüştür. Ulusumuzun onun gösterdiği amaç yönünde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması, ancak akla ve bilime dayalı, bağınazlığa karşı ulusal değerlere saygılı, özgür düşünceli, çağdaş görüşlü bireylerin yetişmesiyle olanaklıdır.

ÖZET

Atatürk, tarihin ender yetiştirdiği dehalardan biridir. Sadece askerî ve siyasal alanda değil, eğitim alanında da liderlik yapmıştır. Osmanlılar döneminde uygulanan eğitimi eleştirerek, Cumhuriyet'e dönük bir eğitim felsefesi ve politikası oluşturmuştur. Bir taraftan bağımsızlık mücadelesine liderlik yaparken, diğer taraftan, gençliğin hangi amaçlara, değerlere ve ilkelere dönük olarak yetiştirilmesi gerektiğini öncelikli bir sorun olarak görmüştür. Çağdaş, insancıl, bilime ve akla dayanan eğitim görüşleri bugün de geçerliliğini korumaktadır.

SUMMARY

Atatürk was one of the rare genius of history. He was a leader in education as well as in the military and politic areas. He was critical of the education policy in the Ottoman Period and helped constitute a new philosophy and policy of education. While acting as leader in the struggle of independence, he also emphasized the aims, values and principles of educating youth. His contemporary, humanistic and rationalistic views of education are still valid today.

KAYNAKLAR

Akyüz, Yahya, "Atatürk ve Öğretmenler", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi*, Atatürk Kitapları, MEB, 1983, s. 32-36.

Aydın, Mustafa, *Eğitim Sosyolojisi, Seçme Yazılar*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara 1987, s. 169.

Başgöz, İlhan-Havord E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Yayınları, Ankara 1968, s. 234-241.

Bursalıoğlu, Ziya, "Atatürk ve Sonrası Eğitim," *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1989, cilt 22, sayı 1, s. 311-315.

Büyükdüvenci, Sabri, "Atatürk'ün Eğitim Felsefesi," *A. Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1984, cilt 17, sayı 1-2, s. 471-472.

Can, Gürhan, "Atatürk'ün Eğitim Görüşü" *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 1, Ocak 1990, s. 106.

Ergün, Mustafa, "Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, cilt VI, Mart 1990, sayı 17, s. 435.

Fevzioğlu, Turan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II. Atatürkçülük*, Atatürkçü Düşünce Sisteminin Temelleri, Yüksek Öğretim Kurumları Yayınları, Yayın No: 5, Ankara 1986, s. 151-168.

Fidan, Nurettin, *Eğitim Bilimine Giriş*, REPA Eğitim Yayınları, Ankara, s. 215.

Kaynar, Reşat, "Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, A.K.D. ve Tarih Yüksek Kurumu, cilt II, Temmuz 1986, sayı 6, s. 579-583.

Koçer, Hasan Ali, "Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (6-10 Nisan 1981)", *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi*, Ankara, s. 60.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çeviren, Metin Kıratlı) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 431-433.

Mumcu, Ahmet, "Türkiye'nin Akıl Çağına Geçmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, cilt II, Temmuz 1996, sayı 6, s. 669-682.

Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, Adım Yayınları 21, Ankara 1991, s. 138-139.

